

Samenvatting en nota's bij Drebbel's WONDER-VONDT

Francis Franck, mei 2009

De [Wonder-vondt](#)ⁱ is in 1607 door Jacob de Meesterⁱⁱ te Alkmaar gedrukt in opdracht van Gerrit Pietersz. Schagenⁱⁱⁱ. Deze tekst zou in 1621 - met weglating van de annexen van Cicero, Lactantius en Bartas en zonder Pymander - ook aan "[Het Tractaet over de Natuere der Elementen](#)"^{iv} worden toegevoegd.

De Wonder-vondt begint met een brief c.q. uitnodiging aan Adriaen Anthonisz^v. Gerrit Pietersz. geeft aan dat hij van Drebbel een copie van diens Dedicatie van de "Eeuwige beweging" (Perpetuum Mobile) aan koning Jacob van Groot Brittannië heeft mogen lezen. Hij vindt de inhoud zo belangrijk dat hij hem met iedereen wil delen en besluit het werk te laten drukken. Hij vraagt Adriaen Anthonisz. als sterrekundige om hiervoor als beschermheer te willen fungeren. Drebbel heeft immers niet alleen theoretisch maar ook experimenteel materiaal aangevoerd over de omwenteling van de aarde in 24 uur. Hij prijst de hemel dat deze vindingen nu net in hún tijd aan de dag zijn gekomen en bovendien nog *hun oorsprong in Alkmaar* mochten hebben!

Nu ze het toch over sterren hebben, komt de ontdekking van Tycho Brahe's supernova in Drebbel's geboortejaar (1572) ter sprake, een ster die ook Adriaen Anthonisz had waargenomen. En de nieuwe ster in de Swan^{vi} (P Cygni ontdekt door Willem Janszoon Blaeuw (1571-1638) op 8 August, 1600) en tenslotte Kepler's Supernova 1604^{vii} die in het sterrenbeeld de Schutter verdween. Over schutters gesproken, doet Gerrit tussendoor maar even een oproep voor vrede - dat de koningen zich met kunst (en wetenschappen) mogen vermaken in plaats van oorlog te voeren.

Dan het literatuuronderzoek: er was wel eerder geprobeerd Perpetuum Mobile's te bouwen, onder andere door Archimedes, maar op een paar referenties na (teksten van Cicero, Lactantius en Bartas worden bijgevoegd) is daar niets van overgeleverd. En om Adriaen Anthonisz helemaal gerust te stellen: hij niet hoeft te vrezen dat hij zich belachelijk zal maken ... koning Jacob heeft Drebbel ruim gewaardeerd en beloond.

Dit alles in December 1607, Drebbel was toen 35 jaar oud.

Vervolgens de “Dedicatie” aan Koning Jacob van de hand van Drebbel zelf. Drebbel leefde in een tijd waar de Kerk het heliocentrisme sterk bestreed. Wetenschap bedrijven was vaak balanceren op de rand van ketterij. Daarom begint hij met een uitgebreide verantwoording voor wetenschappelijk onderzoek : het dient tot meerdere glorie van God. Die heeft alles wonderwel geschapen en door de Natuur gade te slaan, kunnen we Hem beter leren kennen en waarderen. Daardoor voelde Drebbel zich gesterkt om op zoek te gaan naar “de oorzaak van het *Primum Mobile*”, wat de basis van Gods werk is en de diepe drijf-veer van de natuur. Maar dat bleek een doodlopende weg te zijn. En omdat hij gemerkt had dat alles om de Elementen Vuer, Lucht, Water en Aarde draaide, was hij die gaan bestuderen. Hij had eerst het Water onderzocht en geprobeerd dat uit zichzelf te laten stijgen, maar dat was hem niet gelukt, al had hij er “verscheiden lustige fonteynkes” aan overgehouden. Weer een teleurstelling dus: de mens zou het *Primum Mobile* nooit kunnen doorgronden. Toen was hij gaan onderzoeken waarom het Water altijd naar beneden liep en had het uiteindelijk begrepen door zijn inzichten te combineren met de aard van het Vuur. Nu begreep hij wat het “*Primum Mobile*” inhield en daarmee ook hoe sterren, planeten, water en aarde bewegen, hoe de aarde in het midden van de lucht gedragen wordt, waarom het water de aarde “cirkelrond”

omsluit en waarom alles (behalve het vuur) naar het midden van de aarde valt. Verder kon hij regen, wind, donder, bliksem, eb en vloed verklaren en de wijze waarop de natuur zich voedt en voortplant. Hij kon het niet alleen beredeneren, maar ook aan de hand van instrumenten bewijzen. Dan volgt er een hele opsomming: een “cloodie eeuwig bewegen kan” en jaren, maanden, dagen, uren kan aangeven, alsook de loop van zon, maan, planeten en sterren; instrumenten met dalende gewichten, springveren, lopende water of vuur; instrumenten die de zwaartekracht simuleren; instrumenten die wind opwekken; een instrument dat eb en vloed realiseert dag na dag.

Dit alles dus uitgaande van een grondige kennis van de Elementen, tot verder bewijs dat die kennis ons de goedheid en wijsheid van God beter doet begrijpen. Drebbel wil niet, zoals zijn voorgangers, goochelen met moeilijke woorden en vreemde processen die God en de Natuur enkel maar in discrediet brengen. Hij wil alles bewijzen aan de hand van voorbeelden en die voorbeelden verklaren naar waarheid: de oorzaak van het Vuur en de eigenschappen van de andere Elementen; wat koude is, de oorzaak van het “*Primum Mobile*”, de zon en hoe ze beweegt, de hemel, de sterren, de maan ...

Hij garandeert dat hij dit alles zelf gevonden heeft, niemand heeft hem hierbij geholpen, ook niet de oude Grieken en Romeinen. Als Archimedes inderdaad een eeuwige beweging had tot stand gebracht, dan was die in een oorlog vernield. Daarom bidt hij dat God de Koningen en Regenten moge verlichten om bloedige oorlogen te vermijden en hun volk te sparen. Dat ze de misdaad met goede wetten onderdrukken en het recht laten zegevieren, opdat iedereen van de “Consten” zou kunnen genieten waar het hier in de werk om begonnen was.

Drebbel zegt dat hij het Engels en het Latijn onvoldoende beheerst om deze tekst nauwkeurig te formuleren. Daarom heeft hij de dedicatie in het “Diets” gesteld en woord voor woord laten vertalen, opdat alles correct zou overgebracht worden.

Voetnoten

ⁱ Wonder-vondt van de eeuwige bewegingh

ⁱⁱ Alkmaar kon in deze periode al bogen op een lange traditie van boekdrukkers. Ruim 100 jaar eerder, omstreeks 1515, had de eerste drukker zich al in de stad gevestigd: Jacob van Deventer. De aanwezigheid van de Latijnse school maakte het voor een drukker aantrekkelijk om in Alkmaar te gaan zitten; de school garandeerde een afzetmarkt. De vestiging van een boekdrukker was nog geen garantie voor continuïteit. Tussen 1520 en 1570 worden maar weinig drukkersactiviteiten ontpleoid. Pas over het laatste kwart van de zestiende eeuw zijn er meer gegevens bekend. In deze periode begon de Alkmaarse boekhandel zich uit te breiden: het aantal publicaties én het aantal werknemers in het boekenvak namen toe.

In 1594 kwam ook de Zuidnederlander Jacob de Meester naar Alkmaar. Deze uit Brugge afkomstige drukker was daarvoor enige tijd werkzaam in Haarlem. De Meester was speciaal door de vroedschap van Alkmaar benaderd, die blijkbaar om een stadsdrukker verlegen zat. Reeds eerder hadden drukkers in dienst van de stad Alkmaar gewerkt. Zowel Joost Willemsz. Duyt als Aris Adriaensz. Deucht noemen zich in uitgaven uit respectievelijk 1587 en 1588 'stadsdrucker'. Jacob de Meester wordt een jaartractement van 50 gulden aangeboden, later verhoogd tot 75 gulden. Hoewel dit bedrag niet erg hoog genoemd kan worden, zag De Meester toch brood in het aanbod en nam de uitnodiging aan. Hij vestigde zich, net als zijn 'opvolger' Baert en veel andere Alkmaarse boekdrukkers en boekverkopers, in de Langestraat.

De Meester nam als boekdrukker binnen de Alkmaarse boekhandel een bijzondere plaats in. Tussen 1594 en 1612, het jaar van zijn overlijden, rolden zo'n veertig werken van zijn persen. Meer dan de helft hiervan was gedrukt in opdracht van boekverkopers en uitgevers buiten Alkmaar. Dit was een hoog aantal voor die tijd en zeker voor een stad als Alkmaar. Tot zijn komst lag het gemiddelde daar, voor zover bekend, op 3,3 uitgaven per drukker. Van de meeste drukkers is niet meer dan één uitgave bekend. Ook na het overlijden van De Meester zou het in Alkmaar nog lang duren voor zijn produktie werd geevenaard.

Na het overlijden van Jacob de Meester zette zijn weduwe Lambertgen Barentsdr. het bedrijf voort, tot haar zoon Pieter het in 1617 overnam. Na diens dood in 1625 kwam de zaak opnieuw in handen van zijn moeder tot ook zij in 1630 kwam te overlijden.

In datzelfde jaar ging het stadsdrukkerschap over op Thomas Pietersz. Baert. Op 5 november 1629 was Baert namelijk met het stadsbestuur overeengekomen, dat hij na het overlijden van Lambertgen Barentsdr. het stadsdrukkerschap zou overnemen.' Op 30 april 1631 kocht Baert het hoekpand Langestraat/Houttilstraat, dat de naam "In de druckpers" kreeg (of reeds bezat?). Tussen het nieuwe en het Dude huis zat slechts een ander huis. Misschien werd vanaf dat moment het ene pand als drukkerij gebruikt en het andere pand als boekwinkel.

Uit "Artistiek en ambachtelijk: architectuur, kunsten en nijverheid in Alkmaar 14e-20e eeuw",
Gepubliceerd door Uitgeverij Verloren, 1993, 159 pagina's
ISBN 9065501150, 9789065501158

books.google.com/books/p/uitgeverij_verloren?id=7beErLv01ZUC&hl=nl

iii **SCHAGEN** (Gerrit Pietersz.), neef van den vorige, geb. 1 Nov. 1573 te Schagen, gest. te Alkmaar 18 Juni 1616. Reeds 3 weken na zijn geboorte kwam hij in die stad. Als boekbinder benutte hij de gelegenheid tot verkrijging van veel kennis in allerlei vakken van wetenschap, leerde zonder onderwijzer een tiental oude en nieuwe oostersche en europeesche talen, wijdde zich aan de dichtkunst en wordt genoemd als beoefenaar der zeven vrije kunsten. Behalve natuurlijk theologant heet hij ook jurist en ingenieur en iemand, die 'd'heemlen teld, het aardryck overmeet' en 'leerd bereyden den onghbevonden steen, des wercks stoffen scheyden'. Drebbel verzocht hem te vergeefs, mede naar Engeland te gaan; voorafgegaan door een brief aan Adr. Anthonissen, waarin hij Drebbel's vondsten ophemelt, gaf hij in 1607 (bij Jacob de Meester te Alkmaar) diens opdracht aan Jacob I van Engeland van het perpetuum mobile uit als Wondervondt van de eeuwighe bewegingh ... oock mede bijgevoeght een boeck Pymander beschreven van Mercurius driemaal de grootste, van welk laatste zonderlinge stuk, dat den hoofdinhoud vormt, S. misschien de schrijver of waarschijnlijker de vertaler is. Zijne geschriften zijn bij een brand te Edam verloren gegaan. Of hij dezelfde is als Gerrit Pietersz. te Alkmaar (zie dien naam) is niet bekend. Zijne weduwe Niesge Pietersd., die hem 2 kinderen had geschonken, overleed 26 Dec. 1654.

Zie: C.P. Schagen, Alckmaar Lofdicht en C.v.d. Woude, Kronycke van Alcmaer ('s Grav. 1746) 104, 105. de Waard

www.dbnl.org/tekst/molh003nieu01_01/molh003nieu01_01_2166.htm

iv [Het Tractaet over de Natuere der Elementen](#)

v **Adriaen Anthonisz** ([Alkmaar, 1543](#) - [Alkmaar, 1620](#)) was wiskundige, burgemeester en vestingbouwkundige. Zijn vader was waagmeester, maar Adriaen werd opgeleid als landmeter. In 1578 werd hij fortificatiemeester. Hij had te maken met middeleeuwse stadsmuren en gebrek aan financiële middelen van zijn opdrachtgevers. Hij was de vader van [Adriaan](#) en [Jacob Metius](#) en heeft de vele vestingsteden voorzien van versterkingen:

nl.wikipedia.org/wiki/Adriaen_Anthonisz

---

vi P Cygni, also known as 34 Cygni, "Nova Cygni 1600" or "Nova Cygni #1", is one of the most remarkable variable stars in the sky, and the third which became known to modern astronomers. It was first noted in 1600 in a place where no star had been recorded before, as a 3rd magnitude star. According to Burnham's *Celestial Handbook* and Robert Garfinkle's book "Star Hopping", the first well-documented observations were made by the Dutch astronomer and mathematician Willem Janszoon Blaeuw (1571-1638) on August 8, 1600. On a globe made by Blaeuw around 1840 which is now stored in a Prague museum, he did the following inscription (from Burnham): 'The new star in Cygnus that I first observed on August 8, 1600, was initially of 3rd magnitude. I determined its position .. by measuring its distance from Vega and Albireo. It remains in this position but now is no brighter than 5th magnitude.'

seds.org/~spider/spider/Vars/pCyg.html

vii en.wikipedia.org/wiki/Kepler's_Star